

orcid.org/0000-0001-7560-1212

Researcher ID: S-1892-2018

Різник В'ячеслав Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

e-mail: riznyk84@gmail.com

orcid.org/0000-0002-6083-2242

Researcher ID: S-2035-2018

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Кучеренко Светлана Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики

e-mail: kvetau@i.ua

Резник Вячеслав Владимирович – кандидат педагогических наук, доцент кафедры профессионального образования

e-mail: riznyk84@gmail.com

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Kucherenko Svetlana - PhD, Associate Professor Department of Economics

e-mail: kvetau@i.ua

Viacheslav Riznyk - PhD, Assistant Professor Department of Vocational Education

e-mail: riznyk84@gmail.com

Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

УДК 338.6: 519.8

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-101-113>

ТІНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК НЕГАТИВНИЙ ФАКТОР ЇЇ РОЗВИТКУ

Лук'яненко І. Г.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та методичних засад, а також економетричного інструментарію щодо обґрунтування представлення тіньової економіки як негатиного фактору розвитку української економіки

Метою дослідження є емпіричний аналіз особливостей впливу основних факторів та ризиків на рівень тіньового сектору України та і інших країн світу, а також визначення стратегічних напрямів подальшої детінізації української економіки з застосуванням розробленого економетричного інструментарію.

В процесі дослідження використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу; методи порівняльного аналізу, узагальнення, систематизації та групування даних; методи графічного та сценарного аналізу, а також економетричний інструментарій, зокрема методи та моделі панельних (лонгітюдних) даних.

Результати роботи. *Значний обсяг тіньового сектору в Україні створює додаткові загрози для ефективного функціонування економіки та її економічного розвитку, особливо в умовах політичної та економічної нестабільності. Проведений статистичний та емпіричний аналіз підтвердив гіпотезу відносно того, що під час глибокої економічної кризи тіньова економіка може бути не лише наслідком, а й причиною зростаючого падіння валового внутрішнього продукту та, в свою чергу, може підсилювати кризу, що є характерним і для української економіки. Незважаючи на те, що в останні роки спостерігається тенденція до зниження тінізації української економіки, її рівень все ще знаходиться на критичній межі, що загрожує фінансовій та економічній безпеці держави та вимагає формування науково обґрунтованої стратегії її детінізації. Наявна ситуація потребує не тільки адекватного визначення джерел виникнення тіньової економіки, механізмів її розвитку, взаємозв'язку з офіційною економікою, але й визначення основних факторів, що впливають на її рівень, а також кількісної оцінки такого впливу з використанням економіко-математичних методів дослідження. Проведений емпіричний аналіз впливу основних фінансово-економічних показників на рівень тіньової економіки на основі інструментарію панельних даних для вибірки з понад 31 країни світу, дозволив визначити не тільки основні макроекономічні фактори впливу на тіньову економіку з врахуванням особливостей кожної окремої країни, але й значно розширити кількість спостережень, а отже підвищити точність розрахунків в умовах обмеженої інформації в часовому розрізі. Крім того, наявність у вибірці різних груп країн, дозволяє, наприклад, оцінити як впливає входження країни до Європейського союзу на рівень тінізації економіки і чи впливає загалом. За результатами моделювання також було проведено кластеризацію країн в залежності від рівня тіньового сектору та вихідних умов щодо схильності до тінізації та підтверджено гіпотезу, що тіньова економіка України існує і навіть розвивається в сприятливих для неї умовах, які супроводжуються низькими темпами соціально-економічного розвитку, недосконалістю законодавчої і судової системи, складністю відкриття і ведення бізнесу, досить високим рівнем податкових ставок та значним поширенням корупції. Більш того, проведений на основі розробленої моделі сценарний аналіз показав, що за умов загострення економічної кризи тінізація української економіки*

матиме тенденцію до зростання, що ще більше поглибить спад економічного потенціалу країни в середньостроковій перспективі. Відповідно визначення стратегічних напрямів подальшої детінізації української економіки стають одними з пріоритетних завдань її економічної політики.

Результати дослідження можуть бути використані органами державного управління для формування економічної політики та стратегічних напрямів, спрямованих на забезпечення поступової детінізації української економіки, підвищення її економічної безпеки та економічного розвитку.

Висновки. Наявність тіньового сектору характерна практично для всіх країн світу, проте за сучасних умов економічного розвитку значна мінімізація економіки стає головною перешкодою для розвитку сильного корпоративного сектора, створення функціонуючої ринкової економіки та економічного розвитку.

Проведений статистичний та емпіричний порівняльний аналіз факторів впливу на рівень мінімізації економіки різних країн світу підтверджують той факт, що багато з них досі мають високий рівень тіньової економіки, включаючи і Україну, що негативно впливає на рівень її економічного розвитку. Більш того, незважаючи на те, що за оптимістичним сценарієм, проведеним на основі розробленої економетричної моделі панельних даних, отримано позитивну динаміку поступового зменшення рівня мінімізації економіки України до 30.2% від ВВП країни у 2022 році; за більш реалістичних припущень доволі ймовірним є зростання тіньового сектору до рівня, що значно перевищує його поточне значення. Відповідно, визначення стратегічних напрямів подальшої детінізації української економіки є одним з ключових завдань її економічної політики. При цьому, як показали проведені статистичні та емпіричні дослідження, ефективність політики детінізації має підвищуватись в результаті застосування комплексних заходів, спрямованих зокрема на зниження впливу факторів, що спричиняють зростання рівня тіньової економіки в країні; підвищення витрат від залученості в тіньову діяльність та ризикованості для її учасників; підвищення громадської свідомості щодо негативних наслідків мінімізації економіки; зростання особистого доходу та стандартів життя населення тощо.

Ключові слова: тіньовий сектор, економічний розвиток, детінізація, моделювання, моделі панельних даних, сценарний аналіз.

ТЕНИЗАЦИЯ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ КАК НЕГАТИВНЫЙ ФАКТОР ЕЕ РАЗВИТИЯ

Лукьяненко И. Г.

Предметом исследования является совокупность теоретических и методических положений, а также эконометрического инструментария для обоснования тенизации экономики как негативного фактора ее развития.

Целью исследования является эмпирический анализ особенностей влияния основных факторов и рисков на уровень теневого сектора Украины и других стран, а также определение стратегических направлений детенизации украинской экономики с использованием разработанного эконометрического инструментария.

В процессе исследования использовались общенаучные методы анализа и синтеза; методы сравнительного анализа, обобщения, систематизации и группировки данных; методы графического и сценарного анализа, а также эконометрический инструментарий, включая методы и модели панельных данных.

Результаты работы. Значительная величина теневого сектора в Украине создает дополнительные угрозы для эффективного функционирования экономики и ее экономического развития, особенно в условиях политической и экономической нестабильности. Осуществленный статистический и эмпирический анализ подтверждает гипотезу относительно того, что во время глубокого экономического кризиса теньевая экономика может быть не только следствием, но и причиной увеличивающегося падения внутреннего валового продукта и, в свою очередь, может усиливать кризис, что является характерным и для украинской экономики. Несмотря на то, что в последнее время наблюдается тенденция уменьшения тенизации украинской экономики, ее уровень все еще остается критическим, что угрожает финансовой и экономической безопасности страны и требует формирования научно обоснованной стратегии детенизации экономики. Существующая ситуация требует не только адекватного определения источников образования теневого сектора экономики, механизмов ее развития, взаимосвязи с официальной экономикой, но и определения значимых факторов, влияющих на ее уровень, а также количественной оценки такого влияния с использованием экономико-математических методов. Осуществленный эмпирический анализ влияния основных финансово-экономических показателей на уровень теневого сектора в 31 стране мира на основе инструментария панельных данных, позволил определить не только основные макроэкономические факторы влияния на теньевую экономику с учетом особенностей развития каждой страны, но и значительно расширить выборку, что позволило увеличить точность расчетов в условиях ограниченной статистической информации. Более того, включение в выборку разных групп стран позволяет оценить, например, как влияет принадлежность страны к Европейскому Союзу на уровень тенизации ее экономики, и влияет ли вообще. На основе результатов моделирования было проведено также кластеризацию стран относительно уровня теневого сектора и начальных условий склонности к тенизации и подтверждено гипотезу, что теньевая экономика Украины

существует и развивается в благоприятных для нее условиях, которые сопровождаются низкими темпами социально–экономического развития, несовершенством законодательной и судебной системы, сложностью открытия и ведения бизнеса, высоким уровнем налоговых ставок и значительным распространением коррупционных схем. Более того, сценарный анализ, проведенный на основе разработанной эконометрической модели показал, что при условии обострения экономического кризиса, тенезация экономики будет иметь тенденцию к увеличению, что еще больше усугубит спад экономического развития страны в среднесрочной перспективе. Соответственно, опеределение стратегических направлений детенизации украинской экономики становится одним из приоритетных заданий ее экономической политики.

Результаты исследования могут быть использованы органами государственного управления для формирования экономической политики страны и стратегических направлений, нацеленных на обеспечение последовательной детенизации украинской экономики, повышения ее экономической безопасности и экономического развития.

Выводы. Наявность теневого сектора характерна практически для всех стран мира, однако в современных условиях значительная тенезация экономики становится основной преградой для развития сильного корпоративного сектора, создания хорошо функционирующей рыночной экономики и экономического развития.

Сравнительный статистический и эмпирический анализ факторов, влияющих на уровень тенезации экономики разных стран мира подтверждает тот факт, что из-за несовершенных экономических, социальных и правовых реформ, многие из них до сих пор имеют высокий уровень теневой экономики, включая и Украину, что негативно сказывается на уровне ее экономического развития. Более того, несмотря на то, что результаты оптимистического сценария, проведенного на основе разработанной эконометрической модели, показывают позитивную динамику постепенного снижения уровня теневой экономики Украины до 30.2% в 2022 году; при более реалистических предположениях вероятным является увеличение теневого сектора украинской экономики до уровня, который значимо превышает ее теперешнюю величину. Соответственно, определение стратегических направлений последующей детенизации украинской экономики является одним из ключевых заданий ее экономической политики. При этом, как показали проведенные статистические и эмпирические исследования, эффективность политики детенизации должна повышаться в результате осуществления комплексных мероприятий, направленных в том числе, на снижение влияния факторов, которые благоприятствуют росту уровня теневой экономики в стране; увеличение затрат от вовлеченности в теневую деятельность и значительной рискованности последней для ее участников; повышение общественного осознания негативных последствий наявности значительной тенезации экономики; увеличение роста доходов и стандартов жизни населения страны и многих других не менее важных предпосылок снижения теневой деятельности.

Ключевые слова: теневой сектор, экономическое развитие, детенизация, моделирование, модели панельных данных, сценарный анализ.

SHADOW ECONOMY GROWTH IN UKRAINE AS A NEGATIVE FACTOR OF ITS DEVELOPMENT

Lukianenko I. G.

The subject of the study is a set of theoretical and methodological foundations, as well as econometric tools for substantiating the representation of the shadow economy as a negative factor for the development of the Ukrainian economy.

The purpose of the study is to empirically analyze the peculiarities of the impact of the main factors and risks on the level of the shadow sector in Ukraine and other countries in the world, as well as to determine the strategic directions for further reducing of shadow part of Ukrainian economy with the use of the developed econometric toolkit.

Such general scientific methods of analysis and synthesis as methods of comparative analysis, generalization, systematization, and grouping of data, methods of graphic and scenario analysis, as well as econometric tools, in particular methods and models of panel (longitudinal) data were used in the process of research.

Results. A significant amount of the shadow sector in Ukraine poses additional threats to the effective functioning of the economy and its economic development, especially in conditions of political and economic instability. The conducted statistical and empirical analysis confirmed the hypothesis that during a deep economic crisis, the shadow economy may not only be a consequence but also a cause of a growing fall in gross domestic product and, in turn, can aggravate a crisis that is also characteristic of the Ukrainian economy. Even though in recent years there has been a tendency of reducing the shadow level of the Ukrainian economy, it is still a considerable amount, which threatens the financial and economic security of the state and requires the formation of a scientifically grounded strategy for its lowering. The current situation requires not only an adequate definition of the sources of the shadow economy, mechanisms and development, the relationship with the formal economy but also the definition of the main factors affecting its level, as well as quantitative assessment of such impact using economic and mathematical methods of research.

The empirical analysis of the impact of the main financial and economic indicators on the level of the shadow economy on the basis of panel data tools for a sample of more than 31 countries of the world allowed to identify not

only the main macroeconomic factors affecting the shadow economy, taking into account the specifics of each individual state, but also significantly increase the number of observations and thus increase the accuracy of calculations in the conditions of limited information in a time dimension. Besides, the presentation of countries of different groups in the sample allows, for example, to measure how the country's entry into the European Union affects the level of the shadow economy and whether it affects it overall. According to the modeling results, the clustering of the countries was carried out depending on the level of the shadow sector and the initial conditions for the tendency to shadow. The hypothesis is that the shadow economy of Ukraine exists and even develops in favorable terms that are accompanied by low rates of social and economic development, the imperfection of the legislative and the judicial system, the complexity of opening and doing business, a rather high level of tax rates and a significant spread of corruption. Moreover, a scenario analysis based on the developed model showed that, in the wake of the economic crisis, the shadow economy of Ukraine would tend to increase, which will further deepen the economic downturn in the country in the medium term. Accordingly, the definition of strategic directions for lowering the part of the shadow economy in Ukraine becomes one of the priority tasks of its economic policy.

The results of the study can be used by public authorities to form economic policies and strategic directions aimed at ensuring a gradual reduction of the shadow economy in Ukraine, enhancing its financial security and economic development.

Conclusions. The presence of the shadow sector is characteristic for almost all countries in the world, but under current conditions of economic development, a significant part of shadow economy becomes an obstacle to the development of a robust corporate sector, the establishment of a functioning market economy and economic growth.

The statistical and empirical comparative analysis of the factors influencing the level of shadowing of the economy of different countries confirms the fact that due to imperfect economic, social and legal reforms, many of them still have a high level of the shadow economy, including Ukraine, which negatively affects the level of its economic development. Moreover, according to the optimistic scenario based on the developed econometric model of panel data, the positive dynamics of the gradual reduction of the level of shadow economy to 30.2% of the country's GDP in 2022 were obtained. Despite that fact, according to more realistic assumptions, the growth of the shadow sector is somewhat probable to the level that far exceeds its current value. Accordingly, the definition of strategic directions for further reducing of shadow part of the Ukrainian economy is one of the critical tasks of its economic policy. At the same time, as statistical and empirical studies have shown, the effectiveness of the policy of deterrence should increase as a result of the implementation of elaborate measures aimed, in particular, at reducing the impact of factors that increase the level of the shadow economy in the country; increase of expenses from attraction to shadow activity and riskiness for its participants; raising public awareness about the harmful effects of shadow economy; growth of personal income and living standards of the population, etc.

Keywords: shadow sector, economic growth, shadow economy reducing, modeling, panel data models, scenario analysis.

JEL Classification: O18, F63, E26

Актуальність та постановка проблеми. Проблема зростаючої тінізації багатьох країн світу є предметом гострих дискусій як українських, так і західних науковців, а також фахівців, державних діячів, представників виконавчої влади різних рівнів, представників громадських організацій тощо. Тіньовий сектор завдає руйнівної шкоди як на мікро, так і макроекономічних рівнях, оскільки впливає на імідж країни, її інвестиційну привабливість, фінансово-економічний стан та на економічний розвиток, що актуалізує проблематику поглибленого дослідження феномена тіньової економіки як виклику фінансово-економічної та соціальної політиці, критичного аналізу переваг та недоліків існуючих методів дослідження та оцінювання рівня тіньової економіки, а також проведення порівняльного аналізу щодо динаміки тіньового сектору в різних країнах світу та визначення важливих факторів, які впливають на його рівень.

З огляду на те, що рівень тіньової економіки України, незважаючи на певну тенденцію до зниження в 2017-2018 роках, все ще знаходиться на рівні критичної межі, що загрожує фінансовій та економічній безпеці держави, а також має негативний вплив на її економічний розвиток, важливість та актуальність поглибленого статистичного та емпіричного аналізу особливостей тінізації української економіки, визначення основних факторів, що впливають на її рівень та формування науково обґрунтованої стратегії її детінізації, зокрема з застосуванням адекватного економіко-математичного інструментарію, не викликає сумніву. Слід відзначити, що базуючись на отриманих результатах моделювання на основі розроблених економетричних моделей панельних даних, можливо визначити та оцінити не тільки основні фактори, що впливають на рівень тіньового сектору як в Україні, так і інших країнах світу, але й проводити сценарний аналіз можливої зміни обсягів тіньового сектору під впливом різних внутрішніх та зовнішніх ризиків, що, в свою чергу, дозволяє розробити науково обґрунтовані рекомендації стосовно перспективних напрямів детінізації української економіки на сучасному етапі її розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями феномена тіньової економіки; аналізом причин, сутності та форм її прояву; методами оцінювання її обсягів; визначенням соціально-економічних наслідків тіньової економіки, а також впливом тінізації на економічний розвиток та економічне зростання різних країн світу займалося значне коло провідних західних та вітчизняних економістів, серед яких слід зазначити наукові праці С. Баранова [1], М. Бові [20], З. Варналія [2], І. Мазур [5], Е. Мара [23], М.Побути [12], Ф. Сміза [27], В. Танзі [28], Е. Фейджа [22], Ф. Шнайдера [26], С. Чернявського [18], Ю. Харазішвілі [19] та багатьох

інших. Зокрема різні варіанти та уточнення визначення тіньової економіки можна знайти в працях Ф. Шнайдера [24, 26], Е. Фейджа [22], Ф.Сміза [27], В.Танзі [28], З.Варналія [2] тощо. Наприклад, Ф. Сміз визначив тіньову економіку як виробництво та надання законних чи незаконних товарів та послуг, які не враховуються в офіційних розрахунках ВВП [27]. Інше визначення тіньової економіки запропонував В. Танзі, який визначає її як частину валового національного продукту, яка через її відсутність у звітності та/або заниження її величини невідображена в офіційній статистиці [28]. При цьому, найбільш використовуваним визначенням тіньової економіки є визначення, запропоноване Е. Фейджем, згідно якого тіньова економіка – це вся економічна діяльність, яка з будь-яких причин не враховується і не потрапляє до валового національного продукту [22]. Загалом, більшість провідних науковців світу погоджуються з даним визначенням, вважаючи, що тіньова економіка – це вся економічна діяльність, яка не врахована в національній статистиці країни [1, 2, 10, 12, 23, 29]. В наукових працях Е. Мара [23], С. Баранова [1], К. Зінна [30], О. Приймак [13], О. Мазур [6], З. Варналія [2], С. Чернявського [18] та інших достатньо глибоко проаналізовано причини виникнення та соціально-економічні наслідки тіньової економіки в різних країнах. Питання щодо оцінювання обсягів тіньової економіки в різних країнах світу, а також проблеми тіньової зайнятості досліджували В. Танзі, Ф. Шнайдер, Б. Требіка, В. Рейкін, Ю. Харазішвілі та багато інших [28, 26, 29, 15, 19]. В працях В. Танзі [28], Е. Фейджа [22], Ф. Шнайдера [24, 25], І. Мазур [5], З. Варналія [2] та інших проведено фундаментальний аналіз тіньової економіки країн світу та розроблено концептуальні підходи та ефективні методи її оцінювання. При цьому особливостям розвитку тіньової економіки в Україні, формам її прояву, соціально-економічним наслідкам та шляхам її подолання присвячено значну кількість праць відомих українських вчених, зокрема І. Мазур, С. Баранова, С. Чернявського, М. Побути, О. Приймак [5, 1, 18, 12, 13]. Значно менша кількість наукових праць присвячена проблемам емпіричного аналізу та моделювання впливу основних факторів на рівень тіньової економіки, а також оцінюванню впливу тінізації на функціонування фінансових ринків, економічне зростання та економічний розвиток різних країн світу, зокрема і України [4, 15, 25, 26, 30].

Проведений поглиблений аналіз наукових праць як українських, так і західних вчених дозволяє зробити висновок, що не зважаючи на достатню кількість теоретичних та емпіричних досліджень з питань визначення феномену тіньової економіки, її оцінювання, соціально-економічних наслідків та шляхів подолання, поглибленого дослідження все ще потребують проблеми емпіричного аналізу можливої зміни обсягів тіньового сектору під впливом різних внутрішніх та зовнішніх факторів та ризиків для різних країн світу, включаючи і Україну, що, в свою чергу, потребує розробки та застосування адекватних економетричних методів та моделей, зокрема методів панельних даних.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є емпіричний аналіз особливостей впливу основних факторів та ризиків на рівень тіньового сектору як в Україні, так і інших країнах світу, а також визначення стратегічних напрямів подальшої детінізації української економіки з застосуванням розробленого комплексу економетричних моделей панельних даних.

Для досягнення визначеної мети було сформульовано такі основні завдання: проаналізувати особливості розвитку тіньової економіки, її види та вплив на економічний розвиток, зокрема України; систематизувати основні методи оцінювання обсягів тіньового сектору; визначити динаміку їх змін для економіки України та провести порівняльний аналіз з іншими країнами світу; розробити адекватну економетричну модель панельних даних для кількісного оцінювання впливу основних макроекономічних факторів на рівень тіньового сектору різних країн світу, включаючи Україну; на основі реалізації розробленого економетричного інструментарію провести сценарний аналіз ймовірних ризиків подальшої тінізації української економіки, а також оцінити можливі напрями її детінізації за різних умов та припущень; розробити рекомендації щодо визначення основних напрямів детінізації української економіки в середньостроковій та довгостроковій перспективах.

Отримані результати. Наявність тіньової економіки характерна практично для всіх країн світу незалежно від політичного устрою, економічного розвитку чи рівня життя населення, але особливу загрозу вона створює для країн, що розвиваються, де її рівень найвищий, зокрема для України. В умовах політичної та економічної нестабільності значний обсяг тіньового сектору в Україні створює додаткові загрози для ефективного функціонування економіки. Проведений аналіз показав, що під час глибокої економічної кризи тіньова економіка може бути не лише наслідком, а й причиною зростаючого падіння валового внутрішнього продукту та, в свою чергу, може підсилювати кризу. Дана залежність характерна і для української економіки, що прослідковується з порівняльного аналізу динаміки темпів реального ВВП та інтегрального показника тіньової економіки, наведених на рис. 1.

Візуальний аналіз відповідних графіків дозволяє оцінити загальну тенденцію, яка показує, що в період зростання ВВП зменшується рівень тіньової економіки та навпаки, тобто рівень тіньової економіки корелює з економічними циклами. Так зокрема, можна зробити висновок, що в період з 2004 по 2007 роки спостерігалось поступове зменшення рівня тіньової економіки України до 28%, проте вже в 2009 році її рівень зріс до 39%, що здебільшого було спричинене світовою економічною кризою, внаслідок якої зросло безробіття, зменшились доходи населення, а частина економічної діяльності перешла в тінь. Відповідно в цей період темп зростання реального ВВП становив -14,8%, що було найбільшим спадом впродовж всього досліджуваного періоду. У 2010-2013 роках рівень тіньової економіки залишався на стабільному рівні 35%, але вже в 2014 році досяг найвищого значення – 43%, що було спричинено політичною та економічною ситуацією в країні: військовим конфліктом на сході країни, значним дефіцитом платіжного балансу, курсовими

шоками, а також зростання негативних очікувань населення, що спровокувало перехід значної частини економічної діяльності в тінь. Починаючи з 2015 року відбувається поступове зниження рівня тіньової економіки завдяки певному проведенню реформування економіки та антикорупційній політиці.

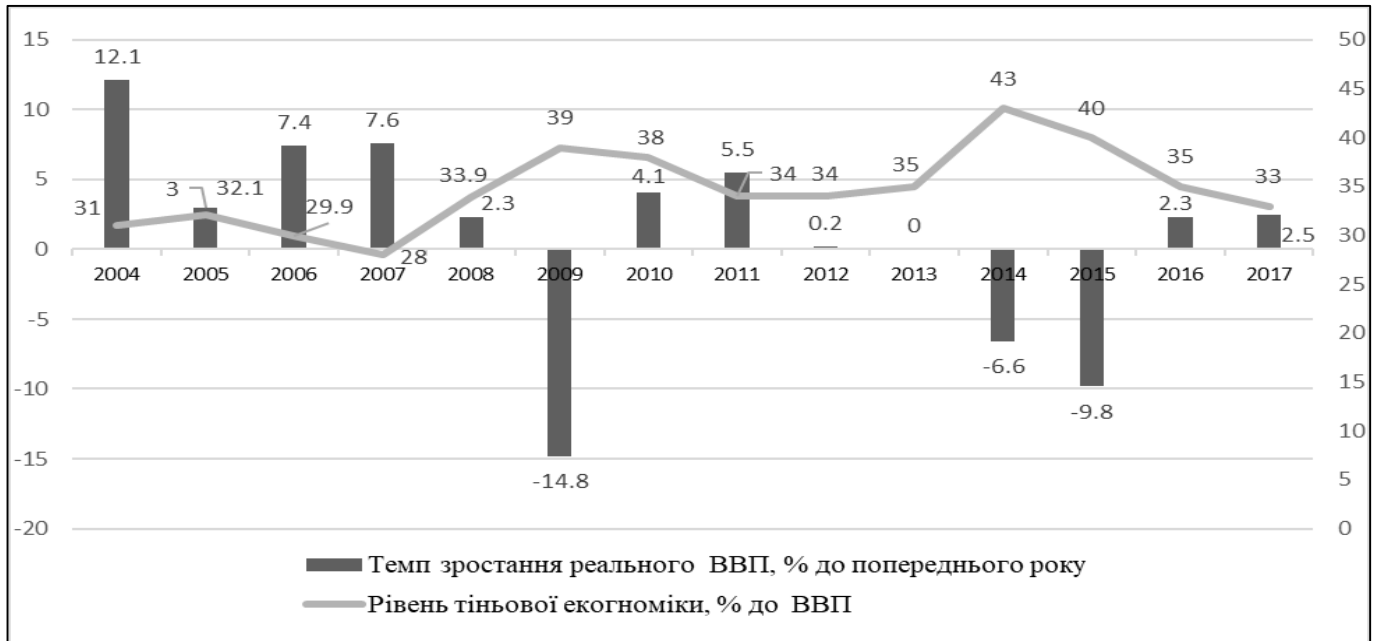

Рисунок 1. Динаміка реального ВВП та рівня тіньової економіки в Україні протягом 2004-2017 років.
 Джерело: побудовано на основі [11, 17].

При цьому рівень тіньової економіки в Україні значно варіюється залежно від галузі господарства, що відображено на рис. 2.

Так наприклад, згідно офіційної статистики у 2017 році найбільший рівень тіньової економіки спостерігався у фінансовій та страховій діяльності та становив – 49%. Також галузями з високим рівнем тінізації залишаються до теперешнього часу добувна промисловість (близько 44%), що пояснюється високим рівнем монополізації ринку, а також транспортне, складське господарство (понад 41%). Найнижчий рівень тіньової економіки, який становить 6%, залишається в сільському, лісовому та рибному господарстві. Варто зазначити, що у 2017 році та на початок 2018 року відмічається зменшення обсягів тіньової економіки практично у всіх секторах, частково за рахунок скорочення збитків підприємств, що відобразилося і на загальному рівні економічної тінізації.

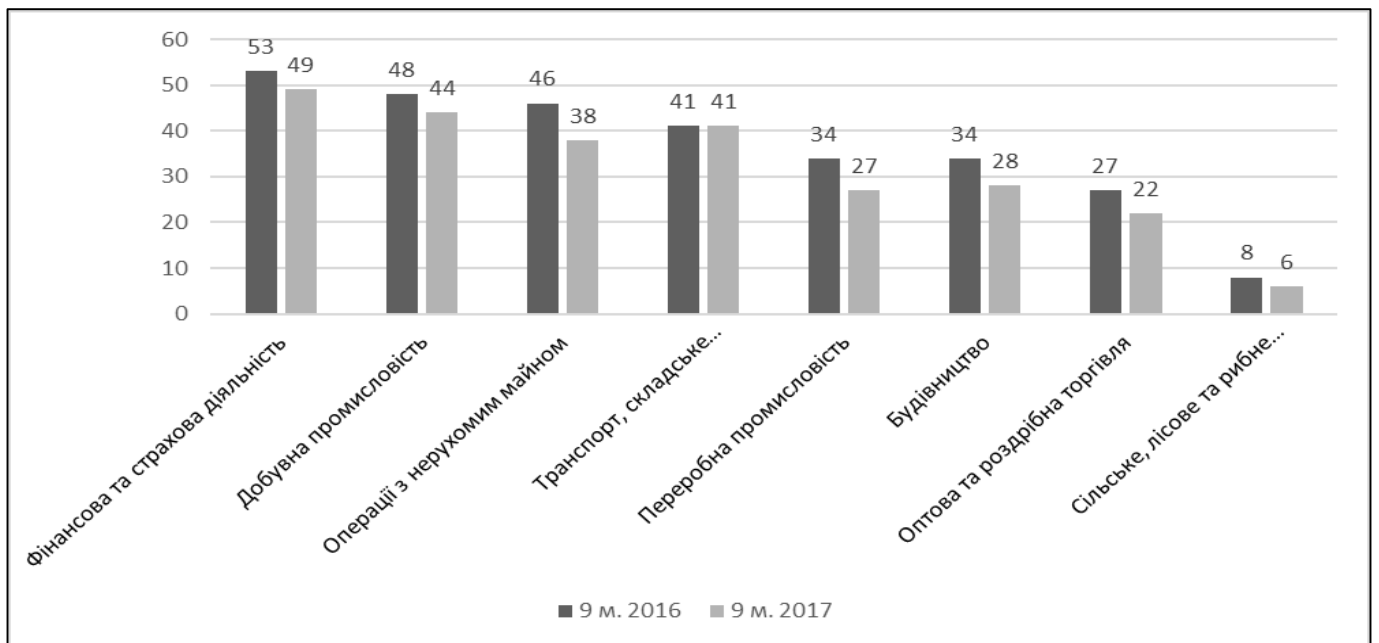

Рисунок 2. Рівень тіньової економіки за галузями, % від офіційного обсягу ВВП відповідного виду економічної діяльності у 2016-2017 роках
 Джерело: побудовано на основі [11, 17].

На сьогодні політика детінізації української економіки стає одним з ключових напрямків державної економічної політики України, що потребує не тільки адекватного визначення джерел виникнення тіньової економіки, механізмів її розвитку, взаємозв'язку з офіційною економікою, але й визначення основних факторів, що впливають на її рівень, а також кількісної оцінки такого впливу з використанням економіко-математичних методів дослідження. Проведення такого дослідження дещо ускладнюється за рахунок існування різних підходів щодо вимірювання рівнів тіньової економіки.

Згідно методичних рекомендацій Міністерства економічного розвитку та торгівлі України щодо розрахунку рівня тіньової економіки, найбільш поширеними в практичному застосуванні є 4 основних методи її оцінювання [7], а саме: метод «витрати населення – роздрібний товарооборот», сутність якого полягає в порівнянні статистичних даних про витрати населення на придбання товарів та послуг з обсягами продажу їх населенню усіма суб'єктами господарювання в офіційному секторі; *монетарний метод*, який передбачає аналіз зміни співвідношення обсягу готівки до банківських депозитів у досліджуваному (поточному) періоді до базового періоду; *метод аналізу споживання електроенергії (електричний метод)*, в якому порівнюється приріст внутрішнього споживання електроенергії з приростом ВВП: перевищення приросту електроенергії означає, що частина ВВП була вироблена в тіні; *метод збитковості підприємств*, який базується на припущенні, що усі офіційно збиткові підприємства є прибутковими. Даний метод дозволяє визначити мінімальний та максимальний рівень тіньової економіки в країні.

Кожен з вище наведених методів охоплює лише певну сферу економіки, відповідно, можна спостерігати значні розбіжності в оцінюванні рівня тіньової економіки, проведеного за допомогою різних підходів. З огляду на даний факт, використовується і комплексний інтегральний показник, який дає узагальнену оцінку тіньової економіки. Динаміку рівня тіньової економіки України, розраховану поквартально за різними, зазначеними вище методами, наведено на рис.3.

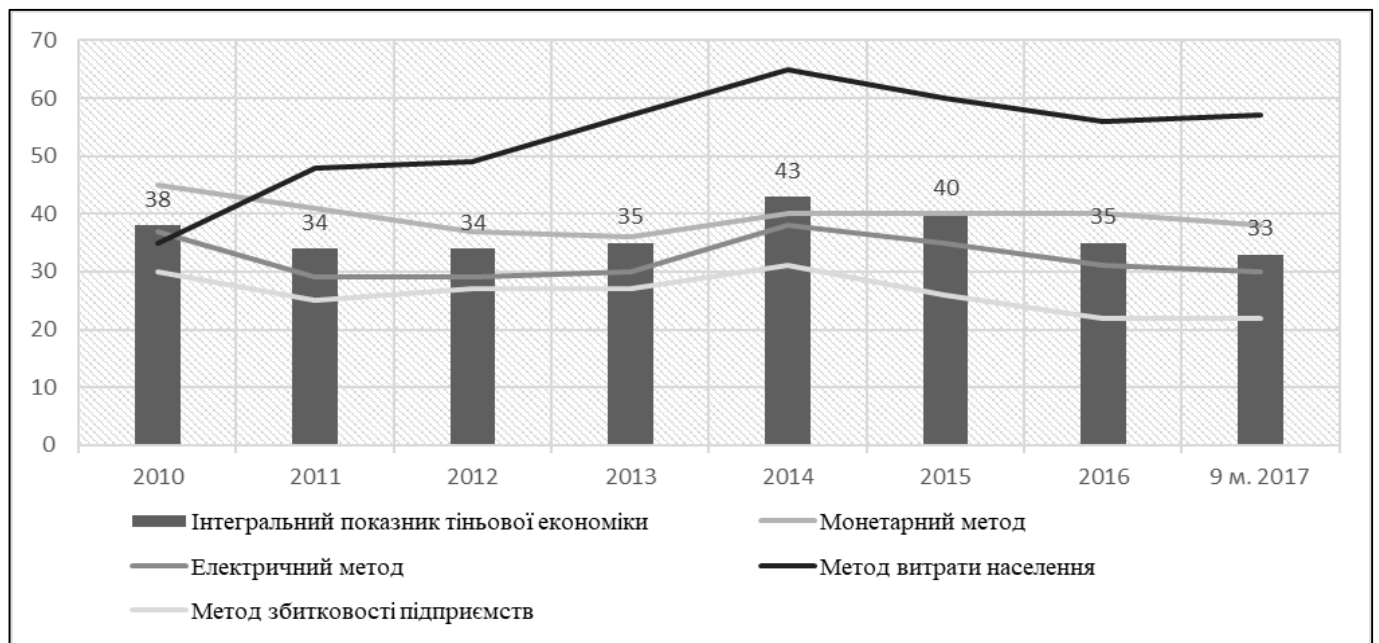

Рисунок 3. Динаміка рівня тіньової економіки в Україні, розрахована за різними методами протягом 2010-2017 років

Джерело: побудовано автором на основі [7, 17, 25].

Аналіз графіків, наведених на рис.3 показує, що не зважаючи на певні розбіжності, рівень тіньової економіки, визначений за різними підходами, однаково відображає поступове її зростання з 2010 року і набуває свого максимального значення у 2014 році. Причинами цьому було зменшення довіри населення до покращення соціально-економічного стану країни підсилене ціновими та девальваційними шоками, загострення воєнних дій у східній частині України, послаблення соціальної інфраструктури і т.п. Подальше поступове зниження тінізації економіки, яке також узгоджено відображається за різними методами, може свідчити про поступове оздоровлення української економіки, зокрема; відновлення економічного зростання; поліпшення офіційного сектору працевлаштування за рахунок зменшення ставки ЄСВ (єдиного соціального внеску) (наприкінці 2015 року), уповільнення інфляційних процесів, тощо [17]. Однак, при однаковому спільному відображенні загальної динаміки рівня тіньової економіки, застосування різних методів дає різні кількісні оцінки. Слід відзначити, що найбільш узгоджені оцінки рівня тіньової економіки в проведених нами розрахунках, отримано за трьома методами, а саме монетарним методом, методом збитковості підприємств та методом аналізу споживання електроенергії (так званим, електричним методом). При цьому, розрахунки за останнім, з огляду на складність отримання достовірної інформації, є менш поширеними на практиці.

Виходячи з розбіжності оцінок рівня тіньового сектору, для проведення емпіричних досліджень та моделювання, на наш погляд, доцільно використовувати інтегральний показник.

Емпіричний аналіз впливу основних фінансово-економічних показників на рівень тіньової економіки проводився на основі інструментарію панельних даних для вибірки з 31 країни світу, що дозволило визначити не тільки основні макроекономічні фактори впливу на тіньову економіку з врахуванням особливостей кожної окремої країни, але й значно розширити кількість спостережень, а отже підвищити точність розрахунків в умовах обмеженої інформації в часовому розрізі.

Загалом, панельні (лонгitudні) дані це дані, що поєднують в собі варіаційні (крос-секційні) та часові ряди і за допомогою яких можна проаналізувати зміну показників у розрізі заданих крос-секцій (країн, галузей, підприємств тощо) в певні рівновіддалені проміжки часу. Особливістю моделювання, що базується на панельних даних є специфічний інструментарій вибору та оцінювання ефектів (перетинів моделі), які поділяються на фіксовані та випадкові. Основна різниця між ними полягає лише в припущенні щодо їх представлення. Так, наприклад, в моделях панельних (лонгitudних) даних з випадковими ефектами перетини розглядаються як випадкові величини, а в моделях з фіксованими ефектами — як фіксовані значення, різні для різних об'єктів, що зокрема, дозволяє виділити певні особливості, наприклад для кожної країни, або кожного підприємства окремо.

Моделі панельних даних можна представити в такому загальному вигляді:

$$Y_{it} = \mu_i + X'_{it}\beta + u_{it}, u_{it} \sim (0, \sigma_u^2), \quad (1)$$

де $X'_{it} = \{ X_{1it}, X_{2it} \dots X_{kit} \}$ - вектор порядку $(k \times 1)$ пояснюючих змінних (факторів) без константи; $\beta = \{\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_k\}$ - вектор невідомих параметрів; μ_i - невідомі крос-секційні ефекти (перетини); $i = 1, 2, 3, \dots, N$; $t = 1, 2, 3, \dots, T$.

Для моделювання впливу основних факторів на рівень тіньової економіки було обрано як країни Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), які є представниками вільної, відкритої економіки з мінімальним рівнем тіньової економіки (Австрія, Бельгія, Чехія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Польща, Словаччина, Португалія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Великобританія, Естонія, Словенія), так і країни, що розвиваються: Болгарія, Румунія, Литва, Хорватія, Кіпр, Мальта, Латвія, а також Україна. Такий вибір країн дозволяє додатково проаналізувати наскільки тіньова економіка країн ОЕСР відрізняється від інших країн, а також які чинники є найбільш суттєвими щодо стимулювання зменшення тінізації економіки. Крім того, враховуючи, що до складу обраних країн входять як країни Європейського союзу, так і країни, що не входять до нього, можна оцінити як впливає входження країни до Європейського союзу на рівень тінізації економіки і чи впливає загалом.

Попередньо проведений математико-статистичний аналіз дозволив виділити із 12 аналізованих фінансово-економічних показників, множину ключових факторів щодо їх впливу на рівень тіньової економіки в більшості країн світу, зокрема рівень інфляції в i -й країні в t -й період часу ($Inflation_{it}$); рівень самозайнятого населення в i -й країні в t -й період часу, % від всього зайнятого населення ($Selfe_{it}$); мінімальний рівень заробітної плати в i -й країні в t -й період часу, в доларах США ($Wages_{it}$); рівень торгівельного балансу, % від ВВП в i -й країні в $(t-1)$ -й період часу ($Trade_{i(t-1)}$).

З урахуванням наведених вище позначень остаточно специфікація моделі (1) для оцінювання впливу основних факторів на рівень тінізації мала такий загальний вигляд:

$$Shadow_{it} = \gamma_i + \beta_1 Inflation_{it} + \beta_2 Selfe_{it} + \beta_3 Wages_{it} + \beta_4 Trade_{i(t-1)} + u_{it}, \quad (2)$$

де $Shadow_{it}$ - рівень тіньової економіки (%) в i -й країні в t -й період часу; γ_i - значення специфічних ефектів (перетинів) моделі; β_i - невідомі параметри при факторах; $u_{it} \sim IID(0, \sigma_u^2)$ - випадкові величини (збурення), що є незалежно розподіленими випадковими величинами з нульовим математичним сподіванням і постійною дисперсією.

Для реалізації моделі було використано статистичні дані в розрізі 31 країни за 2007–2017 роки. В якості показників рівня тіньового сектору як для європейських країн, так і для України, було взято узагальнені показники, розраховані Ф. Шнайдером [25, С.44–53].

При цьому, за результатами проведеного попереднього тестування, зокрема тесту Хаусмана, визначено, що модель (2) краще представляти як модель панельних даних з фіксованими ефектами. Після оцінювання на реальній інформації вона мала такий вигляд (в дужках наведено значення t - статистики):

$$Shadow_{it} = 18.13 + \gamma_i + 0.09 * Inflation_{it} + 0.3 * Selfe_{it} - 0.04 * Wages_{it} - 3.94 * Trade_{i(t-1)} \quad (3)$$

(10.97) (4.29) (4.35) (-2.6) (-1.87)

де γ_i - специфічні (фіксовані) ефекти для певної i -ої країни, оцінені значення яких відтворено на рис. 4.

Зауважимо, що проведення повної діагностики моделі (3) дозволяє зробити висновок про її адекватність. За результатами оцінювання моделі можна припустити, що рівень тіньової економіки в більшості країн світу залежить від таких ключових макроекономічних показників як рівень інфляції, рівень самозайнятості, мінімальної заробітної платні та рівня торгівельної активності, при чому останні знаходяться у оберненій залежності. Так наприклад, зростання мінімальної заробітної платні на 1% сприяє падінню рівня тіньової економіки на 0.004% за умов, що всі інші фактори залишаються без змін.

Зауважимо, що застосування інструментарію панельних даних дозволяє не тільки оцінити невідомі параметри моделі, а й отримати кількісні оцінки крос-секційних ефектів та проаналізувати їх значення для кожної окремої країни, що входить у вибірку. Дані ефекти показують апріорно вищу або нижчу схильність країни до тінізації економіки в залежності від початкових умов та невимірюваних факторів.

Загалом, всі аналізуємі країни можна умовно поділити на 3 кластери згідно отриманих значень крос-секційних ефектів та рівня тінізації. Графічно, проведену кластеризацію країн відображено на рис. 4.

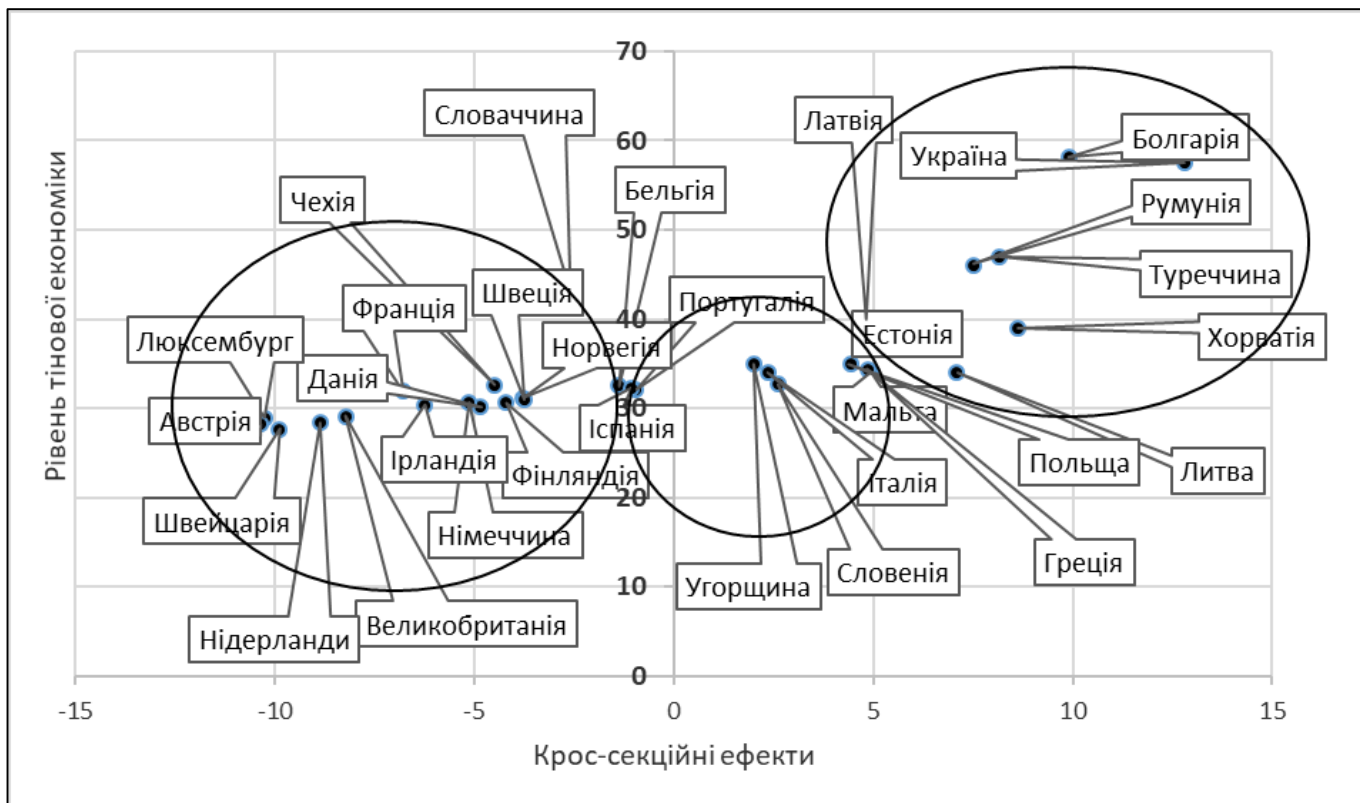

Рисунок 4. Кластеризація країн за результатами моделювання.

Джерело: побудовано за результатами моделювання.

До першого кластеру ввійшли: Чехія, Словаччина, Бельгія, Швеція, Норвегія, Португалія, Іспанія, Фінляндія, Німеччина, Великобританія, Нідерланди, Швейцарія, Австрія, Люксембург, Данія, Ірландія, Франція. Ці країни мають найнижчі оцінки крос-секційних ефектів і найнижчі рівні тіншової економіки відповідно. Другий кластер сформувався з країн Латвії, Естонії, Мальти, Італії, Угорщини, Словенії, Греції, Польщі і Литви. Ці країни згруповано відповідно із середнім показником крос-секційних ефектів і рівня тінізації. До третього кластеру ввійшли: Болгарія, Румунія, Туреччина, Хорватія і Україна, у яких оцінені значення крос-секційних ефектів були порівняно вищими, ніж у інших двох кластерах.

Зазначимо, що до першого кластеру ввійшли найрозвинутіші країни, до другого – країни з середнім рівнем розвитку, а третій кластер складається з країн, що мають найнижчий рівень економічного розвитку порівняно з іншими країнами (Рівень ВВП на душу населення у цих країнах коливається в межах 7–12 тисяч доларів, за винятком України – приблизно 2 тисячі) та найвищий рівень тінізації, що ще раз підтверджує вплив схильності до тінізації (вихідних позицій) на подальше поводження даного цільового показника.

Більш того, як показали результати розрахунків за розробленою економетричною моделлю панельних даних та проведеним поглибленим статистичним аналізом, тіншова економіка України існує і навіть розвивається в сприятливих для неї умовах, які супроводжуються низькими темпами соціально-економічного розвитку, недосконалістю законодавчої і судової системи, складністю відкриття і ведення бізнесу, досить високим рівнем податкових ставок та значним поширенням корупції. Зауважимо, що на основі розробленої економетричної моделі (3) можливо розробляти та оцінювати найбільш ймовірні варіанти динаміки тінізації української економіки в залежності від різних припущень та можливих ризиків як в короткостроковій, так і довгостроковій перспективах. Для прикладу, проаналізуємо на основі розробленої моделі два з можливих сценаріїв подальшого розвитку тіншової економіки в Україні: оптимістичний та песимістичний.

Оптимістичний сценарій базується на доволі оптимістичних припущеннях щодо тенденцій зміни ключових макроекономічних показників, зокрема припускається, що мінімальна заробітна плата в середньому зростатиме на 7% щорічно згідно з [14]; рівень самозайнятості в середньому спадатиме на 1.5% (за останні 10 років спостерігалась саме така динаміка, тому припускаємо аналогічний спад і в майбутньому). Рівень інфляції зменшиться до 4.2% на 2022 рік (згідно [9]); рівень торговельного балансу зростатиме на 1% кожного року (середньозважена величина розрахована на основі попередніх років).

За зазначених вище припущень за оптимістичним сценарієм отримано поступове зниження рівня тіншової економіки до 30.2% у 2022 році, що значно нижче її поточного значення. Результати розрахунків за оптимістичним сценарієм наведено в табл.1.

Таблиця 1. Результати оптимістичного сценарію динаміки розвитку рівня тіньової економіки в Україні протягом 2018-2022 років

	2017	2018E	2019E	2020E	2021E	2022E	Середньорічний темп росту, %
Мінімальна заробітна плата, \$	120.35	137.89	151.75	160.91	167.57	177.68	7
Рівень самозайнятості, %	18.3	16.8	15.3	13.8	12.3	10.8	-1.5
Рівень інфляції, %	13.67	8.9	5.8	5	4.8	4.2	-1.89
Рівень торгівлі, %	-6	-5	-4	-3	-2	-1	1
Рівень тіньової економіки, %	33.7	32.7	31.9	31.3	30.8	30.2	-

Джерело: розраховано за розробленою моделлю на основі даних [16, 14, 9, 8] та власних припущень.

Зауважимо, що отриманий за оптимістичним сценарієм прогноз зміни рівня тінізації української економіки є доволі оптимістичним, з огляду на те, що рівень інфляції в Україні залежить від різних чинників та ризиків; мінімальна заробітна плата хоч і збільшувалась періодично і має зростати за даними Міністерства фінансів, але перерахована по курсу долара, вона матиме не такий сильний вплив на зростання купівельної спроможності населення як очікується; зовнішня торгівля в Україні є імпортоорієнтованою, тому реальніше припускати її більш суттєве падіння в майбутньому. Відповідно, доцільно також оцінити динаміку можливої зміни рівня тінізації за більш песимістичних припущень.

Песимістичний сценарій. Припустимо, що рівень інфляції не падатиме, а зростатиме на 0.5% кожного року [8]; рівень мінімальної заробітної плати хоч і зростатиме у гривневому еквіваленті згідно прогнозів уряду, але зменшуватиметься на курс долара, який, у негативному сценарії зростатиме на 5% щороку (власні припущення з урахуванням прогнозу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (зауважимо, що за даного сценарію курс USD/UAH на 2022 рік становитиме 33.7 на відміну від оптимістичних 28.1 USD/UAH) [8]; рівень самозайнятості зростатиме в середньому на 1% щороку протягом наступних 5 років (зважаючи на складну економічну ситуацію в країні та зростання самозайнятості до 18% в 2017 році); рівень торгівлі матиме таку ж відсоткову динаміку, як і в оптимістичному сценарії, але у зворотньому напрямі, а саме, поглиблення переважання імпорту над експортом на 1% від рівня ВВП щороку.

Результати розрахунків за песимістичним сценарієм можливої зміни рівня тінізації української економіки наведено в таблиці 2.

Таблиця 2. Результати песимістичного сценарію динаміки рівня тіньової економіки в Україні

	2017	2018E	2019E	2020E	2021E	2022E	Середньорічний темп росту, %
Мінімальна заробітна плата, \$	120.35	134.40	143.48	144.90	146.32	147.76	3
Рівень самозайнятості, %	18.3	19.3	20.3	21.3	22.3	23.3	1
Рівень інфляції, %	13.67	14.17	14.67	15.17	15.67	16.17	0.5
Рівень торгівлі, %	6	7	8	9	10	11	-1
Рівень тіньової економіки, %	33.7	34	34.3	34.7	35.11	35.5	-

Джерело: розрахунки автора за розробленою моделлю на основі даних [8, 14] та власних припущень.

Згідно з результатами, наведеними в таблиці 2, за песимістичного варіанту рівень тіньової економіки в Україні за умов зростання валютного курсу, рівня самозайнятості, рівня інфляції та одночасного поглиблення імпортоорієнтованості торгівлі матиме тенденцію до зростання, що ще більше поглибить спад економічного потенціалу країни. Зауважимо, що при моделюванні, в якості значень рівня тіньової економіки в різних країнах світу, включаючи і України, використовувались розрахунки Ф.Шнайдера, які дають дещо занижені обсяги тіньового сектору української економіки порівняно з офіційною статистикою.

Варто зауважити, що наведені сценарії є лише одними з можливих варіантів розвитку подій, оскільки рівень тіньового сектору залежить від багатьох ризиків та багатьох інших показників, які можуть і не мати кількісного виміру на відміну від рівня інфляції, рівня самозайнятості, мінімальної заробітної платні, умов торгівлі тощо. При цьому, враховуючи високу ймовірність загроз подальшого збільшення рівня тіньової економіки в умовах загострення кризових явищ, політика детенізації має стати одним з пріоритетів стратегічного розвитку України та включати в себе розробку комплексних заходів з врахуванням особливостей усіх секторів української економіки.

Висновки. Наявність тіньового сектору характерна практично для всіх країн світу, однак значна тінізація створює додаткові загрози для ефективного функціонування економіки та економічного розвитку, особливо для емерджентних країн, до яких належить і Україна.

Проведений статистичний та емпіричний порівняльний аналіз факторів впливу на рівень тінізації економіки підтверджують той факт, що внаслідок недосконалих економічних, соціальних та правових реформ Україна досі має високий рівень тіньової економіки, що негативно впливає на рівень її економічного розвитку. При цьому, незважаючи на те, що за оптимістичним сценарієм, проведеним на основі розробленої економетричної моделі панельних даних, отримано позитивну динаміку поступового зменшення рівня тінізації української економіки до 2022 року; за більш реалістичних припущень доволі ймовірним є, навпаки, поступове зростання тіньового сектору до рівня, що суттєво перевищує його поточне значення. Відповідно, визначення

стратегічних напрямів подальшої детінізації української економіки є одним з ключових завдань її економічної політики. Водночас, як показали проведені статистичні та емпіричні дослідження, ефективність політики детінізації підвищується в результаті застосування комплексних заходів, спрямованих, зокрема, на зниження впливу ключових факторів, що спричиняють зростання рівня тіньової економіки в країні; підвищення витрат від залученості в тіньову діяльність та зростання ризиків для її учасників; підвищення громадської свідомості щодо негативних наслідків тінізації економіки; зростання особистого доходу та стандартів життя населення тощо. Для забезпечення цієї довгострокової мети необхідно, зокрема, координувати монетарну та фіскальну політику, підвищувати ефективність діяльності державних установ, конкурентоспроможність країни, а також забезпечити соціальну та політичну стабільність в державі.

Список використаних джерел

1. Баранов С. О. Тіньова економіка: сутність, причини, соціально-економічні наслідки та шляхи подолання в Україні. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2015. № 3. С. 47–58.
2. Варналій З. С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія. Київ : Вид-во НІСД, 2006. 576 с.
3. Верстяк О. М. Етапи тінізації економіки України. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2017. № 2(2). С. 76-79. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_2%282%29__17.
4. Лук'яненко І. Г., Марковська М. Ю. Вплив дисбалансів фондового ринку України з урахуванням тіньових схем на економічний розвиток країни Економічний вісник університету, Переяслав-Хмельницький. 2017. Вип. 35/1. С. 230- 245. DOI: 10.24411/2306–546X-2017-00008.
5. Мазур І. Детінізація економіки України: теорія та практика: монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 239 с.
6. Мазур О. А. Тіньова економіка в Україні: причини, форми її прояву та обсяги. Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Економіка. 2014. Т. 22. С. 70–77.
7. Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки затверджені Наказом Мінекономіки України від 18.02.2009 р. № 123. URL : <http://www.me.gov.ua/Files/GetFile?fileId=796bf8b9-f834-46da-9dc8-89670ab332dd>.
8. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. «Україна: перспективи розвитку (Консенсус–прогноз)». Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2018. №46. С. 9–19.
9. Національний банк України. Інфляційні квартальні звіти за 2017-2018 роки. URL : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63442010>.
10. Нова модель економічного зростання в Україні : монографія / за заг. ред. Т. М. Боголіб. Київ : Корпорація, 2015. 694 с.
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Побута М. В. Еволюція тіньової економіки в Україні. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр THEU «Економічна думка», 2013. Том 14. №1. С. 127-133.
13. Приймак О. В. Соціально-економічні причини виникнення тіньової економіки в Україні. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Staptp/2009_42/files/42_20Priymak.pdf.
14. Про Основні напрями бюджетної політики на 2018–2020 роки: Постанова Верховної Ради України від 15 червня 2017 р. № 6591–VII. Відом. Верхов. Ради України. 2017. 13 с.
15. Рейкін В. Аналіз монетарних методів оцінки тіньової економіки. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2016. №1. С. 18–24.
16. Сайт Міжнародного валютного фонду. URL : <http://www.imf.org>.
17. Тенденції тіньової економіки в Україні. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. URL : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.
18. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання. Аналітичний огляд / упор. С. С. Чернявський, А. В. Тутко та ін. Київ : НАВС, 2017. 152 с.
19. Харазішвілі Ю. М., Дмитренко Н. М. Методичний підхід до оцінювання тіньової зайнятості в Україні. Економіка України. 2013. № 12. С. 16–28.
20. Bovi M. The Nature of the Underground Economy – Some Evidence from OECD Countries. IMAD. 2003. P. 60–70.
21. Faye C. Emerging from the Shadow: The Shadow Economy to 2025. ACCA. 2017. С. 1–36.
22. Feige E. Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economics Approach. World Development. 1990. Vol. 18, Issue 7. № 7 (18). P. 989-1002.
23. Mara E. R. Causes and consequences of underground economy. Babes Bolyai University of Cluj–Napoca. 2011. P. 1109–1116.
24. Schneider F. Implausible Large Differences of the Size of the Underground Economies in Highly Developed European Countries? A Comparison of Different Estimation Methods. CESifo Working Paper. 2017. 16 p.
25. Schneider F. Estimating the Size of the Shadow Economies of Highly – developed Countries: Selected New Results. Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich. 2017. P. 44–53.

26. Schneider F., Williams C. *Shadow economy: the size, causes and consequences of growth*. The Institute of Economic Affairs. 2013. 186 p.
27. Smith P. *Assessing the Size of the Underground Economy: The Statistics Canada Perspective*. Canadian Economic Observer. May 1994. p. 3-31.
28. Tanzi V. *The underground economy in the United States: Annual estimates, 1930-1980* IMF Staff Papers. 1983. № 30 (2). P. 283-305.
29. Trebica B. *Mimic Model: A Tool to Estimate the Shadow Economy*. Academic Journal of Interdisciplinary Studies. 2015. C.295–299.
30. Zinnes C., Eilat Y. *The Evolution of the Shadow Economy in Transition Countries: Friend or Foe? A Policy Perspective*. World Development. Elsevier Csince UK. 2002. Vol.30. № 7. P. 1233-1254.

References

1. Baranov, S. O. (2015). *Tinova ekonomika: sutnist, prychny, sotsialno–ekonomichni naslidky ta shliakhy podolannia v Ukraini*. [Shadow economy: nature, causes, socio-economic consequences and ways to pull through in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy - Bulletin of the National academy of state governance at the President of Ukraine*, 3. 47–58. (In Ukrainian).
2. Varnaliy, Z. S. (2006). *Tinova ekonomika: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy lehalizatsii : monohrafiia*. [Shadow economy: nature, features and ways of legalization: monography] Kyiv : NISD, 576 p. (In Ukrainian)
3. Verstyak, O. M. (2017). *Etapy tinizatsii ekonomiky Ukrainy*. [Stages of the Ukrainian economy shadowing]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka» - International scientifique paper «Interscience»*, 2(2). 76-79. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_2%282%29__17 (In Ukrainian)
4. Lukianenko, I. G. & Markovska M. Yu. (2017). *Vplyv dysbalansiv fondovoho rynku Ukrainy z urakhuvanniam tinovykh skhem na ekonomichni rozvytok krainy* [Influence of Ukrainian stock market misbalances on economic development of the country with consideration of shadow economy schemes]. *Ekonomichni visnyk universytetu, Pereiaslav-Khmelnytskyi - University Economic Bulletin, Pereyaslav-Khmelnytskyi*, 35/1. 230- 245. DOI: 10.24411/2306–546X-2017-00008. (In Ukrainian)
5. Mazur, I. (2008). *Detinizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoriia ta praktyka: monohrafiia*. [Ukrainian economy unshadowing: theory and practice: monography]. Kyiv : Publishing Press centre «Kyiv University», 239 p. (In Ukrainian)
6. Mazur, O. A. (2014). *Tinova ekonomika v Ukraini: prychny, formy yii proiavu ta obsiah*. [Shadow economy in Ukraine: causes, formats and volumes]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Ser. : Ekonomika. - Dnipro University Bulletin. Series: Economy*, 22. 70–77. (In Ukrainian)
7. *Metodychni rekomendatsii rozrakhunku rivnia tinovoi ekonomiky zatverdzeni Nakazom Minekonomiky Ukrainy vid 18.02.2009 r. № 123*. [Methodic recommendations of the shadow economy level calculation ratify by the Order of the Ministry of Economicsf Ukraine at 18.02.2009 No 123.]. URL : <http://www.me.gov.ua/Files/GetFile?fileId=796bf8b9-f834-46da-9dc8-89670ab332dd>.
8. *Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. «Ukraina: perspektyvy rozvytku (Konsensus–prohnoz)»*. [Ministry of Economic development and trade of Ukraine. «Ukraine: perspectives of the development (Consensus–Forecast)»] *Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy - Ministry of Economic development and trade of Ukraine*. 2018. No 46. C. 9–19.
9. *Natsionalnyi bank Ukrainy. Inflatsiini kvartalni zvity za 2017-2018 roky*. [National Bank of Ukraine. Quarterly Inflation Reports during years 2017- 2018]. URL : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63442010>.
10. *Nova model ekonomichnoho zrostannia v Ukraini : monohrafiia* [New Model of Economic Growth in Ukraine: Monography]; edited by T. M. Bogolib. Kyiv : Corporation, 2015. 694 p. (In Ukrainian)
11. *Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy* [Offical web site of the State Statistic Service of Ukraine]. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Pobuta, M. V. (2013). *Evolutsiia tinovoi ekonomiky v Ukraini*. [Development of the shadow economy in Ukraine]. *Ekonomichni analiz: zb. nauk. prats. Ternopilskiy natsionalnyi ekonomichni universytet. - Economic analysis: Collection of scientific articles. National Economic University of Ternopol. – Ternopol : Publishing Press centre TNEU «Economic thought», Vol 14. No1. P. 127-133. (In Ukrainian)*
13. Pryimak, O. V. (2009). *Sotsialno-ekonomichni prychny vynyknennia tinovoi ekonomiky v Ukraini*. [Socio-economic causes shadow economy appearance in Ukraine]. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Staptp/2009_42/files/42_20Prijmak.pdf. (in Ukrainian)
14. *Pro Osnovni napriamy biudzhethnoi polityky na 2018–2020 roky: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 15 chervnia 2017 r. № 6591–VII*. [About Essential directions of the budget policy on years 2018–2020: Decreet of the Supreme Council of Ukraine from 15 June 2017. № 6591–VII]. *Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy - Radabook of Ukraine*. 2017. 13 p. (In Ukrainian)
15. Reikin, V. (2016). *Analiz monetarnykh metodiv otsinky tinovoi ekonomiky*. [Analysis of Monetary Methods for Shadow Economy Estimation]. *Ekonomichniy chasopys Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky - Economic Magazine Eastern European Lesya Ukrainka National University*, 1. 18–24. (In Ukrainian)
16. *Sait Mizhnarodnoho valiutnoho fondu - Official IMF Statistics*. URL : <http://www.imf.org>
17. *Tendentsii tinovoi ekonomiky v Ukraini*. *Ofitsiinyi sait Ministerstva ekonomichnoho rozvytku ta torhivli Ukrainy* [Trends of the shadow economy in Ukraine. Officail site of the Ministry of Economic development and trade of Ukraine]. URL : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.

18. *Tinova ekonomika v Ukraini: stan, tendentsii, shliakhy podolannia. Analitychnyi ohliad [Shadow economy in Ukraine: condition, tendencies, policy of the break. Analytical overview]* / S. S. Chernyavski, A. V. Titko and others. Kyiv : NABC, 2017. 152 p. (In Ukrainian)
19. Harazishvili, Y. M. & Dmitrenko, N. M. (2013). *Metodychnyi pidkhid do otsiniuvannia tinovoi zainiatosti v Ukraini. [Methodical approach of the estimation of the shadow employment in Ukraine]. Ekonomika Ukrainy - Economy of Ukraine*, 12. 16–28. (In Ukrainian)
20. Bovi, M. (2003). *The Nature of the Underground Economy – Some Evidence from OECD Countries. IMAD. P. 60–70.*
21. Faye, C. (2017). *Emerging from the Shadow: The Shadow Economy to 2025. ACCA. 1–36.*
22. Feige, E. (1990). *Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economics Approach. World Development. Vol. 18, Issue 7. № 7 (18). P. 989-1002.*
23. Mara, E. R. (2011). *Causes and consequences of underground economy. Babes Bolyai University of Cluj-Napoca. 1109–1116.*
24. Schneider, F. (2017). *Implausible Large Differences of the Size of the Underground Economies in Highly Developed European Countries? A Comparison of Different Estimation Methods. CESifo Working Paper. 16 p.*
25. Schneider, F. (2017). *Estimating the Size of the Shadow Economies of Highly-developed Countries: Selected New Results. Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich. 44–53.*
26. Schneider, F. & Williams, C. *Shadow economy: the size, causes and consequences of growth. The Institute of Economic Affairs. 186 p.*
27. Smith, P. (1994). *Assessing the Size of the Underground Economy: The Statistics Canada Perspective. Canadian Economic Observer. May. P. 3-31.*
28. Tanzi, V. (1983). *The underground economy in the United States: Annual estimates, 1930-1980. IMF Staff Papers, 30 (2). 283-305.*
29. Trebica, B. (2015). *Mimic Model : A Tool to Estimate the Shadow Economy. Academic Journal of Interdisciplinary Studies. 295–299.*
30. Zinnes, C. & Eilat, Y. (2002). *The Evolution of the Shadow Economy in Transition Countries: Friend or Foe? A Policy Perspective. World Development. Elsevier Csince UK. Vol.30. № 7. 1233-1254.*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Лук'яненко Ірина Григорівна, завідувач кафедри фінансів,
д.е.н., професор,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
вул. Сковороди, 2, кафедра фінансів, НаУКМА, Київ, 04070, Україна
e-mail: Iryna.lukianenko@ukma.edu.ua; luk@kse.org.ua
orcid.org/0000-0002-4128-5909
Researcher ID: I-3725-2018

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Лукьяненко Ирина Григорьевна, заведующая кафедры финансов,
д.э.н., профессор
Национальный университет «Киево-Могилянская академия»
ул. Сковороды 2, кафедра финансов НаУКМА, г. Киев, 04070, Украина
e-mail: Iryna.lukianenko@ukma.edu.ua; luk@kse.org.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Lukianenko Iryna, head of the Department of Finance,
Doctor of Economic Science, Professor,
National University of «Kyiv-Mohyla Academy»
Skovoroda 2, street, Department of Finance, NaUKMA, Kyiv, 04070, Ukraine
e-mail : Iryna.lukianenko@ukma.edu.ua; luk@kse.org.ua

УДК 341.215.2

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-113-121>

**ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ
АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ**

**Студінський В. А.,
Романчук К. В.**

Метою статті є виявлення основних переваг та ризиків для вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників у процесі інтеграції в європейський простір та оцінка їх впливу на розвиток вітчизняного аграрного сектора.